

le beraber Dimaşk'ın güneydoğusunda yer alan ve önceleri Râviye köyü, günümüzde Seyyide (Sitti) Zeyneb mahallesi adını alan yerde ona nisbet edilen kabrin aslında küçük kardeşi Zeyneb'e (Mûsâ M. Ali, s. 119), Kahire'de Kanâtıru's-sibâ ismiyle bilinen yerde bulunduğu zikredilen mezarın ise (Kehhâle, II, 99) Zeyneb bint Yahyâ'ya ait olduğu, gerçekte ise onun kabrinin Medine'de bulunması gerektiği de söylenmektedir (A'yânü's-Şif'a, VII, 140-141). Zeyneb'in Medine'ye döndükten sonra bir daha buradan ayrılıp ayrılmadığı tesbit edilemediğinden kabirini Medine dışında gösteren rivayetler ihtiyatla karşılanmalıdır. Kahire'de ve özellikle Dimaşk'taki makamı önemli bir ziyaretgâhtır.

Fesahat ve belâgatta babasına benzetilen Zeyneb'in Küfe'de valinin yanına götürülürken halka hitaben, ayrıca Ubeydullah b. Ziyâd'ın huzurunda yaptığı konuşmalar ve ardından götürüldüğü Dimaşk'ta Yezîd b. Muâviye ile arasında cereyan eden muhâverede söylediği sözler meşhurdur (Taberî, III, 339; İbn Asâkir, LXIX, 176-177). Kûfeliler'e hitabında ana tema onların Hz. Ali'ye ve Hüseyin'e ihanetleridir. Yezîd'in huzurunda söylediği sözler ise kendi soyunun Yezîd'in soyuna göre üstünlüğü ve davalarının haklılığıyla ilgilidir. Bu sözlerinin Şiiler nezdinde aşure günü yapılan merasim kadar önemli bir merasimle anıldığı zikredilmektedir (Hyder, s. 164). Aileye liderlik yapacak yetişkin bir erkeğin kalmadığı o dönemde Zeyneb'in bu faaliyetleri onu Ehl-i beyt'in önderi konumuna yükseltmiştir.

Birçok yönden de annesi Fâtıma'ya benzetilen Zeyneb'in, kocası Abdullah gibi cömert olduğu, eline geçen her şeyi yoksullara dağıttığı ve gecelerini nâfile ibadetle ihya ettiği kaydedilmektedir. Hz. Fâtıma, Hz. Ali, Hasan, Hüseyin ve Esmâ bint Umeyyâ'ten rivayetleri bulunan Zeyneb'den kocası Abdullah b. Ca'fer yanında, Abdullah b. Abbas, Muhammed b. Amr, Atâ b. Sâib, Abbâd el-Âmirî ve yeğeni Fâtıma bint Hüseyin gibi isimler hadis rivayet etmiştir. Zeyneb, Şii kültürünün önemli unsurlarından olan muharrem meclislerinde ve Kerbelâ şehidlerinin anıldığı "tâziye"lerde adı zikredilen başlıca karakterlerden biridir. Onun Dimaşk'ta bulunduğu süre zarfında ikamete tâbi tutulduğu evde Kerbelâ'da vuku bulan hadiseleri anlatmak için yaptığı konuşmalar ve ölmüş aile fertleri için yas tutması, sonraki Şii kültürünün önemli bir parçası haline gelen ve "meclis" diye adlandırılan tâziye toplantılarının ilk örneği olarak gösterilmektedir (D'Sou-

za, XVII/1 [1998], s. 46). Zeyneb hakkında gerek Sünnî gerek Şii literatüründe mensur ve manzum birçok eser telif edilmiştir (geniş bir liste için bk. Abdülcebbar er-Rifâî, VI, 75-81; Muhammed el-Hassûn – Ümmü Ali Meşkûr, s. 398-400). Batı dillerinde de onun İslâm toplumunda kadının yeri bakımından temsil ettiği konumu bugünkü Şii kültüründeki yerini özellikle sosyal ve tarihsel açıdan inceleyen tez, kitap ve makale türünden çok sayıda çalışma yapılmıştır (meselâ bk. *The women of Karbala: ritual performance and symbolic discourses in modern Shi'i Islam*, ed. Kamran Scot Aghaie, Austin: University of Texas Press, 2005).

BİBLİYOGRAFYA :

Mus'ab b. Abdullah ez-Zübeyrî, *Nesebü Kureyş* (nşr. E. Lévi-Provençal), Kahire 1982, s. 82-83; Taberî, *Târîh*, Beyrut 1407/1987, III, 305-342; İbn Hazm, *Cemhere* (nşr. E. Lévi-Provençal), Kahire 1948, s. 33; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk* (Amrî), LXIX, 174-178; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, IV, 37-41, 56, 58-59, 79, 81-82, 85-86; a.m.lf., *Üsdü'l-ğâbe*, VII, 132-133; Süyûtî, *el-'Acâcetü'z-zernebîyye fi's-sülâleti'z-Zeynebîyye* (nşr. Saîd Muhammed el-Lahhâm), Beyrut 1417/1996, s. 6; Kehhâle, *A'lâmü'n-nisâ'*, II, 91-99; *A'yânü's-Şif'a*, VII, 137-141; Âişe Abdurrahman, *es-Seyyide Zeyneb bataletü Kerbelâ'*, [baskı yeri yok], 1392/1972 (Dârü'l-hilâl), s. 36-37, 43; M. Hüseyin el-Hâirî, *Terâcimü a'lâmi'n-nisâ'*, Beyrut 1407/1987, II, 164-165; Ahmed Şerebâsî, *Hafidetu'r-resûl: Nefehât min sireti's-Seyyide Zeyneb*, Kahire, ts. (Dârü'l-kamiyye), s. 69; Mûsâ M. Ali, *'Aklitü't-tuhr ve'l-kerem es-Seyyide Zeyneb*, Beyrut 1405/1985, s. 63-89, 118-119; Muhammed el-Hassûn – Ümmü Ali Meşkûr, *A'lâmü'n-nisâ'i'l-mu'tminât*, [baskı yeri yok], 1411 (İntişârât-ı Üsve), s. 380-400; Abdülcebbar er-Rifâî, *Mevsû'atü meşâdiri'n-nizâmî'l-İslâmî: el-Mer'e ve'l-üstre fi'l-İslâm*, Kum 1375/1417, VI, 75-81; Syed Akbar Hyder, "Sayyede Zaynab: The Conqueror of Damascus", *The Women of Karbala* (ed. Kamran Scot Aghaie), Austin 2005, s. 161-181; Diane D'Souza, "The Figure of Zaynab in Shi'i Devotional Life", *The Bulletin*, XVII/1, Hyderabad 1998, s. 31-53; Ethem Ruhi Fiğjalî, "Abdullah b. Ca'fer b. Ebû Tâlib", *DİA*, I, 89; Hilal Görgün, "Sükeyne bint Hüseyin", a.e., XXXVIII, 45-46; *Dâ'iretü'l-ma'ârifil-İslâmiyyeti's-Şif'iyye* (haz. Hasan el-Emîn), Beyrut 1423/2002, XIII, 106-107.

HALİT ÖZKAN

ZEYNEB bint CAHŞ

(زينب بنت جحش)

Zeyneb bint Cahş b. Riâb el-Esediyye
(ö. 20/641)

Hız. Peygamber'in hanımı.

Annesi Resûl-i Ekrem'in halası Ümeyme bint Abdülmuttalib'dir. Baba tarafından Kureyş'in Esed b. Huzeyme kabilesine mensuptur. Dedeşi Riâb kabileler arası

savaşlardan birinde vatanını terkederek Mekke'ye gelmiş ve Ümeyyeoğulları ile dostluk kurmuştur (İbn Habîb, *el-Münemmak*, s. 357). Babası Cahş ise bi'set zamanında ölmüş, bütün çocukları İslâm'ı kabul etmiş, daha sonra ailenin tamamı Medine'ye hicret etmiş, Mekke'de terkettikleri yerlere de Kureyş el koymuştur.

Hicretten sonra Hz. Peygamber, Zeyneb'e istediği takdirde kendisini evlendirceğini söylemiş, Zeyneb bunu Resûl-i Ekrem'in kendisiyle evlilik teklifi olarak anlayıp, "Sen nasıl istersen" demiş, fakat Resûlullah âzatlısı ve evlâtlığı Zeyd b. Hârise'nin adını söyleyince Zeyneb, onunla nikâhlanmaya niyeti olmadığını belirtmiş, erkek kardeşi de bu evliliğe karşı çıkmıştır. Esasen Resûl-i Ekrem bu evlilikle, İslâm'da hür ve kölelerin birbiriyle evlenmelerinde bir sakınca bulunmadığını göstermek istemiştir. Zeyneb konu üzerinde düşüneceğini söyleyince Resûl-i Ekrem o sırada nâzil olan şu âyeti okudu: "Allah ve resulü bir konuda hüküm bildirdiği zaman ne bir mümin erkeğin ne de bir mümin kadının o konuda başka bir tercihte bulunması doğru olmaz. Allah'a ve resulüne isyan edenler doğru yoldan açıkça sapmışlardır" (el-Ahzâb 33/36). Bunun üzerine Zeyneb, "Size göre Zeyd benim için uygun bir eş midir?" diye sordu; Hz. Peygamber'in onu uygun gördüğünü söylemesi üzerine Zeyd ile evlenmeyi kabul etti, erkek kardeşi ve ailesi de bu karara razı oldu (Taberî, XX, 271). Sonuçta mehir olarak 10 dinar ile 60 dirhem para, bir çarşaf, bir örtü, bir kadın gömleği, 50 müd hububat ve 30 müd hurma belirlendi.

Zeyd b. Hârise daha önce Üsâme b. Zeyd'in annesi olan, yaşça kendisinden büyüyük Habeşî Ümmü Eymen'le evliydi. Sonradan evlendiği Zeyneb hırçın bir mizaca sahipti (Müslim, "Fezâ'ilü's-şâhâbe", 83; Nesâî, "İşretü'n-nisâ", 3) ve eşler arasında sevgi bulunmadığından bu evliliğin fazla sürmeyeceğini her iki taraf da biliyordu. Nitekim nikâhtan yaklaşık bir yıl sonra Zeyd, Hz. Peygamber'e gelerek, "Ya Resulallah! Halanızın kızı çok konuşuyor ve sözleriyle beni incitiyor" dedi. Hz. Peygamber onu yatıştırmaya çalıştıysa da şikâyetler giderek arttı. Aralarındaki ilişkinin düzelmeyeceği anlaşılınca Resûl-i Ekrem buna bir son vermenin yollarını düşünmeye başladı. Yaşanan bu sıkıntı ve çözümlenemeyen yer vahide yer alıyordu: "... Biz onu -Zeyneb'i- sana nikâhladık ki evlâtlıklar eşleriyle ilişkilerini kestiklerinde müminlere bir güçlük olmasın ..." (el-Ahzâb 33/37-38).

ZEYNEB bint CAHŞ

Katâde b. Diâme ile Vâkidî'ye göre boşanma 5 (627) yılında, Ma'mer b. Müsen-nâ'ya göre ise 3 (625) yılında gerçekleşmişti. Doğru olan muhtemelen ikinci rivayettir. Çünkü İbn Sa'd'a göre Zeyneb 20 (641) yılında vefat ettiğinde elli üç, Hz. Peygamber'le nikâhlandığında otuz beş yaşındaydı. Hz. Peygamber'in Zeyneb'le evlenmesi konusunda yaygınlık kazanmış bazı rivayetler vardır. Bunlardan birine göre Resûl-i Ekrem, Zeyd ile görüşmek üzere onun evine gitmişti. Rivayetlerin çoğuna göre o sırada Zeyd evde yoktu. İbn Habîb'e göre ise Zeyd evdeydi ve abdest almaktaydı (*el-Muḥabber*, s. 85). Bu sebeple Resûlullah birkaç dakika bekledi. Bu esnada kapının üzerinde asılı yün perde rüzgârdan açılınca Resûlullah Zeyneb'i gördü. O da Peygamber'in dışarıda beklemesinden dolayı telâşa kapılarak aceleyle ve özensiz bir şekilde kapıya geldi. Zeyneb, Resûl-i Ekrem'i içeriye davet ettiyse de o girmede ve, "Kalpler üzerinde dilediği gibi tasarrufta bulunan Allah noksan sıfatlardan münezzehtir" diyerek dönüp gitti (Mütakî el-Hindî, X, 364). Resûlullah bu sözle kalplerin acayip halleri bulunduğunu, bunu da Cenâb-ı Hakk'ın yarattığını anlatıyordu. Zira Zeyd b. Hârîse, siyah tenli bir Habeşî olan Ümmü Eymen'e muhabbetle bağlandığı halde Zeyneb gibi güzel bir kadınla ünsiyet edememişti.

Zeyd eve gelince Zeyneb olanları anlattı ve Resûl-i Ekrem'in sözünü nakletti. Bunun üzerine Zeyd, muhtemelen Zeyneb'den ayrılma vaktinin geldiğini düşünerek Hz. Peygamber'in yanına gitti ve Zeyneb'i boşama konusunda ısrarlı olduğunu bildirdi. Resûl-i Ekrem onu, "Böyle yapma, Allah'tan kork" diye birkaç defa uyardıysa da Zeyd eşini boşadı ve birkaç gün sonra boşama kararını Hz. Peygamber'e bildirdi. Neticede Hz. Peygamber, Zeyneb'le evlenmeye karar verdi ve bunu haber vermek üzere Zeyd'i Zeyneb'in evine gönderdi. Nikâh haberini Zeyneb'e Ümmü Râfi'in iletmesi de söylenmektedir. Resûl-i Ekrem Zeyneb'le evlenince müşrikler ve münafıklar bu evlilikle ilgili dedikodular yaymışlarsa da yukarıda zikredilen âyetle bu evlilik tezkîye edilip onaylandı; ayrıca evliliğin boşadığı kadını evlenilemeyeceğine dair Câhiliye âdeti de ortadan kaldırılmış oldu. Zeyneb, "Benim nikâhımı gökte Allah kıydı" diyerek Resûl-i Ekrem'in diğer eşlerine karşı övünürdü (Buhârî, "Tevhîd", 22). Zeyneb'e 400 dirhem mehir tayin edildi. Örtünme âyeti de (*el-Ahzâb* 33/53) onun

düğün yemeğinden sonra nâzil oldu (Buhârî, "Tevhîd", 22) ve müslümanlara yemeği yedikten sonra ev sahibinin yanında oturup lafa dalmamaları gerektiği bildirildi.

Hz. Peygamber ibadet ve riyâzete düşkünlüğünden dolayı Zeyneb bint Cahş'a ayrı bir sevgi beslerdi. Bu sebeple Hz. Aîşe ile Hafsa'nın onu "biraz" kıskandıkları rivayet edilmiştir (Buhârî, "Tâlâk", 8; Müslim, "Tâlâk", 20). Zeyneb'in güzel vasıfları Resûl-i Ekrem üzerinde etkili olmuş, bundan dolayı bazı hükümler nâzil olmuştur (bk. BAL). Zeyneb Resûl-i Ekrem ile birlikte Tâif Muhararası'na katılmış, Hz. Peygamber hac yolculuğu sırasında Zeyneb'e yanında bulunan fazla develerden birini devesi hastalanan eşlerinden Safiyye bint Huyey'e vermesini teklif ettiğinde Zeyneb'in, devesini bir yahudi kızına vermek istemediğini söylemesine güvenmiş, üç aya yakın bir süre onun yanına gitmemiştir (*Müsned*, VI, 337-338). Zeyneb, Hz. Peygamber'le evlendiğinde otuz beş yaşında olduğuna göre hicretin birinci yılında Zeyd ile evlendiği sırada en az otuz (veya otuz üç) yaşında bulunması gerekir. Bazı tarihçiler emsallerine bakarak onun bu kadar geç evlenmesini izah edememişler, "Ben Kureys'in kocasız bir kadınıym" demesini "dul kadın" diye açıklamışlardır. Bu sözden hareketle Zeyneb'in İslâm'dan önce başından bir evlilik daha geçtiğini ileri sürmüşlerse de bu görüşün sağlam delilleri yoktur. Zeyneb bint Cahş vefat ettiğinde cenazesi Habeşliler'in kullandığı bir nevi tabutla taşındı ve mezara indirilirken başkalarının görmemesi için üzerine bir örtü çekildi. Hz. Ömer onun kabrinin üzerine türbe yaptırmıştır.

Kısa boylu olduğu rivayet edilen Zeyneb bint Cahş çok cömert ve kanaatkâr bir hanımdı. Vefat ettiğinde geride bir dirhemi bile kalmamıştı. Bir defasında Hz. Peygamber eşlerinin içinde kolu en uzun olan kendisine en önce kavuşacağını söylemiş, kol uzunluğuyla cömertliği kastetmiştir. İbn Sa'd'ın kaydına göre Zeyneb el işçiliğine önem verir, deri tabaklama, deri dikme, boncuk dizme gibi işlerden elde ettiği parayı Allah yolunda harcardı (Hâkim, IV, 26-29; İbn Hacer, IV, 314). Hz. Ömer zamanında kendisine tahsis edilen yıllık 12.000 dirhemi elini bile sürmeden fakirlere dağıtmıştı. Hadis kitaplarında yirmi rivayeti bulunan (İbn Hazm, s. 285) Zeyneb bint Cahş hakkında çeşitli eserler kaleme alınmıştır. Bunlardan Zâhir b. Av-

vâd el-Elmaî'nin *Ma'a'l-müfessirîn ve'l-müşteşrikin fi zevâcî'n-nebî şallallahühü 'aleyhi ve sellem bi-Zeyneb binti Cahş*'i (Riyad 1396/1976), Latîfe Muhammed Sâlih el-Ferfûr'un *es-Seyyide Zeyneb raḍiyallahühü 'anhâ ümmü'l-mü'mînîn*'i (Beirut 1977) ve Muhammed Sâlim Ciknî'nin *et-Taḥkîk fi kaẓiyyeti zevâcî'n-nebî şallallahühü 'aleyhi ve sellem bi-Zeyneb binti Cahş raḍiyallahühü 'anhâ fi ḍav'î'l-Kitâb ve's-Sünne* adlı eseri (Beirut 1989) zikredilebilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, VI, 337-338; İbn Sa'd, *eṭ-Tabakât*, VIII, 101-115; İbn Habîb, *el-Muḥabber*, s. 85-88; a.m.f., *el-Münemmak*, s. 153, 237, 250, 357; Belâzürî, *Ensâb*, I, 433-437; Taberî, *Câmi'u'l-be-yân*, XX, 271-278; Hâkim, *el-Müstedrek* (Atâ), IV, 24-29; İbn Hazm, *Cevâmi'u's-sireti'n-nebe-viyye* (nşr. İhsan Abbas - Nâsirüddin el-Esed), Kahire, ts. (Dârü'l-maârif), s. 13, 34, 37, 285; İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, IV, 313-317; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, II, 211-218; Ebû'l-Fidâ İbn Kesir, *Tefsîrü'l-Kur'ânî'l-azîm* (nşr. Sâmi b. Muhammed es-Selâme), Riyad 1418/1997, VI, 421-426; İbn Hacer, *el-İşâbe*, IV, 313-314; Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-ummâl*, X, 364; Neşet Çağatay, "Zeyneb bint Cahş", *İA*, XIII, 553-554; C. E. Bosworth, "Zaynab bt. Djahsh", *EP* (İng.), XI, 484-485; Muhammed Hamîdullah, "Zeyneb bint Cahş", *UDMİ*, X, 565-568.

MUHAMMED HAMİDULLAH

ZEYNEB bint EBÛ SELEME

(زينب بنت أبي سلمة)

Zeyneb bint Ebî Seleme Abdillâh
b. Abdileled
el-Kureşîyye el-Mahzûmiyye
(ö. 73/693)

Hz. Peygamber'in hanımlarından
Ümmü Seleme'nin kızı.

Babası Ebû Seleme el-Mahzûmî, Resûlullah'ın sûtkardeşi ve halası Berre bint Abdülmuttalib'in oğludur. Annesi Ümmü Seleme, Ebû Seleme'nin Uhud Gazvesi'nde aldığı yaranın etkisiyle bir süre sonra vefat etmesi üzerine 4 (626) yılında Resûl-i Ekrem'le evlenmişti. Ebû Seleme ve Ümmü Seleme, Habeşistan'a ve Medine'ye hicret eden sahâbîlerden olup Zeyneb, Habeşistan'da dünyaya geldi. Bazı rivayetlerde onun Ebû Seleme'nin vefatının ardından Medine'de doğduğu, Ümmü Seleme'nin Resûlullah ile evlendiği sırada Zeyneb'in henüz süttan kesilmemiş olduğu zikredilmekle birlikte (İbn Hacer el-Askalânî, *el-İşâbe*, VIII, 159; *Tehzîbü't-Tehzîb*, VI, 596) Ümmü Seleme'nin bu dönemde emzirdiği çocuk Zeyneb'in kardeşlerinden Seleme, Ömer veya Dürr'e'den biri olmalıdır.